

Dr. Báger Gusztáv:

Emigrációm a költészetbe

A csörötneki gyermekkor polihisztor-kapkodásai közben egyszer a nagyanyám úgy leintett, hogy sírni sem tudtam. „Édesapád a Don-kanyarban maradt, anyádat lefogta az ÁVÓ, azt se tudjuk, él-e – hát, hogyan lehetnél te költő!? Még gimnáziumba se mehatsz, kenyeret csak a technikum ad, ha már bevégezted.” Aztán a Szombathelyi Közgazdasági Technikum 1957-ben adott is oklevelet a kezembe. Foglalkozása: (közgazdasági) technikus – még nyolc évvel később is megbecsült bejegyzés volt a személyi igazolványomban. Ázsiója különösen megemelkedett egyetemi tanársegéd koromban, amikor gépkocsivezetői vizsgám elején a bizottság nagy határozottsággal közölte, hogy a gépkocsi nekem nyilván a kisujjamban van – kár lenne velem húzni az időt. Nyírfalelkű nagyanyám e történeten jót nevetett és igazolni látta azt a kedvenc mondását, hogy „minden jó valamire”. E megnyugtatóra szüksége is volt, mert velem kapcsolatban állandósult az elégedetlensége, hogy hiába tanultam annyit, még tanár se lett belőlem, hiszen csak tanársegédségig vittem a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen.

Az élet széles-hosszú vonalzóí így lettek levélnehezékek azon a megsárgult doszsién, amely ifjúkori verseimet őrzi. Zárkájukból csak néhánynak sikerült kiszökni és onnan az Ady-szerelmes Kőszegfalvy (népszerű nevén: Léda) tanárnő, Káldi János szombathelyi költő, Simon István, Nagy László és mások kezével megsimogatva tértek hozzám vissza.

Az ötvenes évek végén – egyetemi éveimben – sok volt a fagyott rózsa, a nadragzsebbe mélyen visszadugott vers. Én is elmentem néhány alakuló-színesedő vásári forgatagba, de ott túlságosan sok és hangos fűzfapoéta tülekedésében elsüllyesztetem a meglobogtatott papírdarabokat.

A hatvanas-hetvenes években elhatalmasodott rajtam a gazdaságkutatói szenvedély. A gazdálkodás lehető legjobb modelljének keresése, a korszerű társadalom- és gazdaságtervezési kultúra kialakulásának elősegítése került nálam reflektorfénybe. 1965-től az Országos Tervhivatal tudományos kutatójaként hittem abban, hogy a tudomány eszközeinek alkalmazásával a szakemberek – a jó sakkjátékoshoz hasonlóan – képesek átlátni a döntések távoli következményeit is. A jó sáfárkodás reményében ástam bele magamat a rendszerszemléletű közgazdasági modellgondolkodás rejtelmibe. Kiváló közgazdászokkal (Faluvégi Lajos, Ganczer Sándor, Hetényi István, Hoós János, Kemenes Ernő, Kornai János, Németh Miklós, Medgyessy Péter, Morva Tamás), modern-polihisztor rendszerkutatókkal (Hajnal Albert, Kindler József) és matematikusokkal (Dancs István, Prekopa András) dolgoztam együtt.

A modern államok rohamosan fejlődő tervezési kultúrája nemcsak tudományos alapjaiban és intellektuális eszközeiben gazdagodott. Megváltozott szemléleti alapállásban is: a gazdasági tervezésből fokozatosan átalakul társadalmi-gazdasági tervezéssé, és e beállítottság az egészségügy, a kultúra, az oktatásügy stb. kormányzati tervezésére is átterjedőben van.

Minden politika tervjellegű is. Ritkán szokták a politikának ezt a lényegi sajátosságát hangsúlyozni. Sokkal inkább előtérben állnak a hatalmi vonatkozások. A politikák tartalmához, elfogadtatásához, megvalósításához ugyanis olyan segítő és akadályozó erők, olyan érdekek és hatalmi viszonyok kapcsolódnak, hogy ezek mellett elhalványodik azok tervjellege. (Szándékosan alkalmazom a többes számú „politikák” szóhasználatát, szemben a kicsit mitikusá lett „a politika” szóhasználattal. Ezzel arra is szeretnék utalni, hogy minden politika függ attól, milyen racionális nézetekből és milyen érdekekből, preferenciákból fakadt.) Egy társadalom (vagy szervezet, közösség) önfenntartó és alakító, tartósító vagy változtató, elsorvasztó vagy fejlesztő stb. vállalkozásaiban a célok és a megvalósításuk közben követett stratégiák közül a politikák „csak” azokra korlátozódnak, amelyek a közösség értékrendjében kiemelt jelentőségűek, amelyekből a vállalkozás többi célja és stratégiája is közvetlenül következik, és amelyek megvalósulásukkal maguk után vonják a többi sikerét is. Vagyis a politikák kevesebbet fednek le a tervszerű munkák és környezetük tárgyának teljes köréből, mint az egyéb, náluk részletesebb tervek. Amit viszont e körből lefednek, ahhoz erősebb érdekek fűződnek, mint a tárgyszféra többi részéhez. Tanulságos a politikák tervjellegének történelmi változása. A kezdetlegesebb tervezési kultúrájú közösségekben a politikák maguk voltak a tervek. Később a helyzet úgy alakult át, hogy előbb dolgozták ki a politikákat, és ehhez igazították az ezután kidolgozott terveket. Új tendencia, hogy előbb gondolkodnak tervjellegű jövőképről és ezekből utólag emelik ki a politikai szempontból kitüntetett részleteket.

Azt hiszem, könnyen belátható, hogy az ilyen és hasonló gondolatkörök olyan távol voltak a magyar valóságtól, hogy már költői dimenzióra volt szükség a távolság áthidalására.

Annak ellenére, hogy Magyarország a szovjet érdekszférában a gazdasági reformok vezető laboratóriuma lehetett, ahol 1968-ban elindult az új gazdasági mechanizmus, a piacgazdaság felé előrehaladni csak kicentizetten, igen lassan, időnként visszalépésekkel is megszakítottan, a szovjet vezetés által szigorúan ellenőrzöten és korlátozottan lehetett. A magyar gazdasági reformok hajója a szovjet hatalom vizein hanykolódott.

A tudományos megalapozottság – melyet annak idején tudományos gazdasági racionalitásnak minősítettek – szinte mindig megfeneklett a politikai-hatalmi viszonyok zátonyán. Hiába írtuk le, hogy a szakemberek (tervezők) és a politikai döntéshozók egymást kiegészítő gondolkodását – és a közben használt közös képeknek – a szükségességét sok minden indokolja, nem sikerült elfogadtatni egy olyan fejlettebb gazdaságirányítási-tervezési kultúra modelljét, melyben fokozatosan növekszik a politika tervjellegének és a tervek politikai tartalmának jelentősége a társadalmi konszenzus kimunkálásában.

Igen, ez a politikai hatalom kérdését már korábban, jóval a rendszerváltás előtt új megvilágításba helyezte volna!

A gazdaságirányítást és a társadalom-tervezést megalapozó tudományok világában tett utazás a végső eredmény-kudarc ellenére igen gyümölcsöző volt számomra. Mai értékrendszerem szerint a költészethez hasonlóan itt is a lényeges semmiségekkel lehetett foglalkozni.

Nemegyszer fizikailag is kiragadott a hazai valóságból és nemzetközi konferenciákra, tanulmányutakra repített. Közülük az egyik különösen meghatározó volt fejlődésemre, további életemre.

1967-ben – kutatóként – féléves ENSZ-ösztöndíjat kaptam, melyből 4 hónap a Cambridge-i Egyetemre, két hónap pedig az Oslói Egyetemre szült. Jóllehet az ösztöndíj igencsak fapados volt, számomra mindkét hely magát a mennyországot jelentette. Angliában az álmok egyetemén olyan nemzetközi híró professzorokkal adatott meg a folyamatos konzultáció lehetősége, mint Joan Robinson, Richard Stone és a magyar származású Lord Nicolas Kaldor. Elbűvölt maga a város is, régi kollégiumaival, óriási parkjaival és különös hagyományaival: a tanárok például keresztül-kasul járhattak a parkokban, az évszázados bunda-gyepen, a diákok meg csak a kijelölt sétányon mehettek. Soha nem láttam olyan öntudatosan magasra emelt tanári fejeket, mint azokban a parkokban. Külön értékelttem, hogy közöttük lehetett az enyém is, azé a falusi fiúé, aki másfél évtizeddel ezelőtt még úgy olvasta ronggyá a Mozart csodálatos utazásairól szóló könyvet, hogy könyvtartója egy hangyaboly volt (tehénörzés idején).

Új, emocionálisan felszabadító erejű volt számomra a tanárok és diákok nyitottsága, sokoldalú kiegyensúlyozottsága, oldott vitakedve is. A mindent-mindenoldalról-bokszoló vitaszellem lassan engem is kirángatott félszegségemből és egy szeminárium keretében a zsillettpege-agyú Robinson professzor asszony hívott tetemre. Ő akkor az ún. kínai korszakában volt (pl. idős hölgy létére kínai ruhában járt) és a (szocialista) gazdaság fejlődése szempontjából sokkal ígéretesebbnek, jelentősebbnek tartotta azokat a reformintézkedéseket, melyeket akkor Kínában az állami bürokrácia letörésére hoztak, mint az új gazdasági mechanizmus nagyszabású előkészítő munkálatait Magyarországon. Ott, akkor Robinson asszony tűnhetett meggyőzőbbnek, de az 1990-es évek elején a szeminárium egyik diákja – találkozásunkkor – utólag nekem adta a „történelmi pálmát”.

Nemzetközi tudományos kalandozásaim másik állomása Genf volt, ahol 1975-81 között az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának Titkárságán ENSZ-tisztségviselőként dolgoztam. Ezt akkor is, azóta is a legnagyobb ebbéli szerencsémnek tartottam. 37 éves voltam, nagyszerű ifjú feleséggel az oldalamon – aki két gyermekkel ajándékozott meg – Genfben, a világ legszebb mini-fővárosában! Ezt a szerepet Genf annak köszönhette, hogy akkor a kelet–nyugati párbeszéd meghatározó színtere, igen fontos nemzetközi tanácskozások helyszíne volt.

Innen származott az a reményem, hogy – na végre! – az ENSZ égisze alatt lehetővé válik majd megszabadulni a tudományos tevékenység már igencsak megta-

pasztalt politikai béklyóitól és hatékonyan tudom alkalmazni azt a tudományos eszköztárat, melyet elsajátítottam. Mindezt az esélyt Jacques Royer igazgatónak, a titkárság előrejelzési és programozási osztálya francia vezetőjének köszönhettem. Egy moszkvai tudományos tanácskozás szünetében – miután meghallgatta előadásomat a magyar gazdaság modellrendszeréről – megkérdezte, hogy nem akarok-e dolgozni vele Genfben. Persze, hogy akartam!

A szakmai munka kihívása igen nagy volt. Gazdasági helyzetelemzéseket, közép- és hosszú távú (öt- és tízéves) előrejelzéseket készítettünk három nagy országcsoportra: Észak-Amerikára (USA-ra és Kanadára), Nyugat-Európára és Kelet-Európára (utóbbira két változatban: a Szovjetunióval együtt, de annak nagy súlya miatt néha nélküle is, csak a többi hat szocialista országra). Munkánkban két alapvető információforrásból merítettünk: az országok által szolgáltatott adatokból és az általunk kidolgozott modellekkel végzett számítások eredményeiből. Én a kelet-európai teambe tartoztam más országbeli szakértőkkel együtt, ahol nekünk a „dolgozó”, némi szovjet kollégánknak az „ellenőrző” szerep jutott. Az együttélés mégis egészében békés volt, hiszen nélkülünk nem lehetett volna mit ellenőrizni.

Pergőtűzbe általában akkor kerültünk, amikor az országok gazdasági kormányfőtanácsadói az évente kétszer-háromszor tartott hivatalos ülészakokon bonckés alá vették gazdasági előrejelzéseinket, tanulmányainkat. A velük kapcsolatos egyetértést, konszenzust természetesen sohasem lehetett elérni. A visszatérő, tipikus vitapontok a következők voltak:

- az országok által szolgáltatott gazdaságfejlődési adatok „kozmetikázottak” (a legnagyobb gyanú mindig ugyanarra a néhány kelet-európai országra irányult);
- az általunk végzett modellszámítások eredményeinek helyességét általában a kedvezőtlenebb helyzetbe került országcsoport vitatta, természetesen úgy, hogy megkérdőjelezte az alkalmazott módszertan felhasználhatóságát.

E szakmai vitákra az ülészakokról készült hivatalos – a delegációk által nyilvános vitában elfogadott – jelentések elkészítése tette fel a koronát. E munkáért – a titkárság részéről – általában én voltam a felelős egyébként türelmes feleségem bánáttára, mert a szükséges egyeztetések, koordinációk szinte minden alkalommal több éjszakába kerültek és gyakran a lakásunkban folytatódtak. Talán ennek köszönhetem, hogy kezdtem megérteni a szavak, és a kötőszók, a kijelentő és feltételes módok meghatározó jelentőségét, és az emberismeret fontosságát a társadalmi kommunikációban (a „határozott-kemények” véleményének fellazítását, a „nekem-mindegy-puhák” állásfoglalásra bírását)... és mindezt a mindig kifogyhatatlan türelemmel... és a végső elkeseredésben – már whiskyvel.

Hát, ennyit az ENSZ égisze alatt megtapasztalt „független”, tudományos tanácsadói szerepkör lehetőségeiről.

A nyolcvanas évtizedben már nem voltak nagy illúzióim az igazságot-kereső tudományos tevékenység eredményeinek gazdaságirányítási alkalmazási lehetőségeiről. Pedig itthon az akkori legjobb szakmai helyen, az Országos Tervhivatal közgazdasági főosztályvezető-helyetteseként kapcsolódhattam be a magyar gazdaságirányításba. Természetesen afféle „nyugatosként” – ahogyan az egyik főnököm rendszeresen szólított. Ez igaz is volt, el is viseltem! Azt azonban már nehezen, hogy csak Nyugatra utazhattam, a szentély-Moszkvába, a KGST-tanácskozásokra pedig nem. Valaki(k) számára ilyen jelentése is volt a „nyugatos” szónak.

A nyolcvanas évtizedben számomra valóságos „csúcsrajáratás” volt az 1987-90-es időszak. Már minden a változás-átalakulás lázában égett. A politikai vezetés csúcsai átrendeződtek. Olyan szellemek szabadultak ki a befojtott palackból, mint pl. a gazdasági liberalizáció és a még létező KGST-ben a dollárelszámolásra történő áttérés. Ekkor neveztek ki a Közgazdasági főosztály vezetőjének és így 1990-ben szakmailag én irányíthattam annak a gazdaságpolitikai tanulmánynak az összeállítását, melyet a Németh-kormány adott át az első demokratikusan választott kormánynak. A tanulmány két forgatókönyvet ajánlott megfontolásra: a gazdaság fokozatos átalakításának, illetve a gazdaság gyors ütemű, sokterápiás átalakításának stratégiai lehetőségeit. Később jó érzés volt látni, hogy az új kormány gazdaságpolitikai programjai – az első stratégia szellemében – a tanulmány több javaslatát is átvették. Ebben nyilván szerepet játszott az a körülmény is, hogy tervhivatali főosztályomat (Gazdaságpolitikai főosztály elnevezéssel) a megszüntetett Országos Tervhivatalból átvette a Pénzügyminisztérium. A nagy ambícióval végzett és a szakmai folytonosságot a lehető legjobban képviselő gazdaságpolitikai elemző tervező munkának – nagy fájdalomra – a politikai türelmetlenség vetett véget 1992 nyarán. A KGST széthullásának, a külkereskedelmi kapcsolatok Nyugatra történő átállításának következtében a gazdasági teljesítmény olyan mértékben visszaesett (a bruttó nemzeti termék volumene 1991-ben 11,5 százalékkal, 1992-ben 4,5 százalékkal volt kisebb), hogy az valóságos sokkhatást váltott ki a kormányból és az igen nagy mértékben felerősödött gazdasági növekedési igényt szakmailag – sajnos – egyszerűen nem lehetett, nem tudtuk kielégíteni. Ezért a mindig csak rossz híreket hozó főosztályomat – mint a lázadó Koppány testét – szervezetileg szabályosan fölnégyelték.

És akkor eljött a padlófogások ideje... És akkor egyszer csak legbelül megszólalt az üveghang: az átmeneti gazdaság diagnózisai és lehetséges terápiái helyett elkezdtem írni – immár verses formában! – az átmeneti ember leltárát... Ez a leltár véget nem érően hosszú, ez a leltár az életünk. Befejezhetetlen...

Hogy közhellyel fejezzem ki magam, vannak az életnek olyan szférái is, amelyek iránt a gazdasági racionalitás szemléletei süketek és vakok. (Gazdasági racionalitás alatt azt értem, hogy valamilyen ideologikus vagy gazdaságtani elméletek rögzített sémái szerint gondolkodunk egy-egy társadalom természeti, humán és művi „emberalkotta” világáról, forrásairól és arról, hogy ezekkel hogyan kívánatos sáfár-

kodni.) Bennem – kisdíák korom óta – a költészet, a művészetek iránt volt ilyen érzékenység. És megvolt olyan késztetés, hogy ezzel alkotóan éljek is, vagyis, hogy a költői formák intellektuálisan is és érzelmileg is egyaránt felfokozó (helyesebben: emberivé kiteljesítő) kihívásai szerint gondolkozzam és éljem meg a világ és a személyes életem dolgait. Ez a késztetés szakadatlanul élt bennem. Csupán a foglalkozásom emésztette föl a költői alkotáshoz szükséges intellektuális és érzelmi többletet. Ma már meg vagyok győződve arról, hogy egy mai emberalkotta gazdaság jövőjét is emberibbé és természetesebbé tenné, ha abban művészi rendező erők is hatnának. A természet „gazdálkodása” is megszívlelendő példákat kínál ehhez. Minden, ami a természetben szép, így gazdálkodik.

Tulajdonképpen hálásnak kell lennem, amiért így többet kaptam vissza annál, mint amit elvettek tőlem. Többet azért is, mert a több évtizedes igazságot kereső kutatói tevékenységemhez társult a szépséget létrehozó alkotás, mely nélkül – József Attila szavaival – elgörbülne a világ gyémánttengelye.

A kiváló irodalomtörténész és esztéta Kabdebó Lóránt a velem kapcsolatos történeteknek csak egy kis töredékét ismeri. Mégis, az Új Holnap folyóirat 1998. júliusi számában úgy mutat be, mintha még annál is többet tudna rólam, mint amit a fentiek elmondanak:

„Valaha Juhász Ferenc biztatta versírásra, csak hogy életpályája elsodorta az irodalmi élettől. Szakmája azután megtanította egybelátni a világ dolgait, a múltat és jövődőt, a régi példázatokat és az éppen most kibontakozó új képződményeket. És, ha már imigyen látja a világ folyását, észrevette, hogy a legújabb költői példáink hasonlóképpen jelennek meg előttünk. Nem költészete érett be a jelenbe, hanem szemléleti módja teszi alkalmassá, hogy a ma legkorszerűbb versek formáltságában jelenhessen meg. Lehet, hogy vannak régebbi versei, zsenyéi, de a most elém került gyűjteménye egészében egy ma készen született költői megszólalást jelentett számomra. Jellegzetes vershorizont születik ezáltal, a szemünk láttára, egy véletlen jelenetben egy teljes életképlet összegződik, mondjuk *Ima* címmel.

*saruid felhoztak
az Hagia Szophia mozaikjához –
bennem
a legnagyobb egybe-zárt fénylik
már nincs kilátás
Juszticiános hangja pontba-zár*

*

*add hogy magamba repüljek
magas partodra települjek
zöld az utolsó futam*

A létezésére kérdező ember megrendültségének és egyszerre önbizalmának archetipikus pillanatába és formátumába, az imába zárulva nyílik ki: ahol az ember átlényegül, ott születik meg a vers számára; a személyességet itt váltja fel az esztétikai megalkotottság, megtartva ugyanakkor oda-vissza az átjárhatóságot.”

Hetvenes és nyolcvanas évek – nem egészen
ilyennek álmodtam ezt a fiút.

Az óvodában jó játszótársnak: összerakja
szépen játékait. A szomszédok lába alatt
nem robbanhat szét a kólásdoboz.
Az elgurultat mágnesezi.

Aztán rövid hajról álmodtam. Időközben
hosszú lett: nyolc éven át téphető.

Hittem, hogy csak szúnyogok zavarják meg
álmát. S éjjel mégis, lopakodó gépekké
duzzadnak a vérszívók.

Könyvében a globális rózsák üdítő rajza
elmosódik. És szétburjándzott
muskátlibokrok kókadoznak a vers-
teraszházakon.

Ettől a fiútól szökni akarok. Átugrani a
kertben talált nagytestű állaton.
Visszamenni kicsit, meglelni a Kertet, hol
még kacag az Isten, lángol a látvány nyelve.

Dr. Báger Gusztáv, a Szolnoki Főiskola főigazgató-helyettese. 1938-ban született a Vas megyei Csörötneken. Az Állami Számvevőszék Fejlesztési és Módszertani Intézetének főigazgatója, a Köztársasági Etikai Tanács tagja. A szerző nyolcadik verseskötete 2003 tavaszán jelent meg a Széphalom Könyvműhely kiadásában Időtáv mollban címen.